

ŠPIJUNAŽA KAO OBLIK UGROŽAVANJA POSLOVNIH INFORMACIJA

Dejan N. Tepavac
Ministarstvo odbrane Republike Srbije

Stabilnost države i uspešnost poslovnih subjekata zavise od toga koliko su u stanju da uoče vezu koja postoji između opstanka na tržištu, nacionalne bezbednosti i stepena zaštićenosti poslovnih informacija. Sveprisutnost informaciono-komunikacionih tehnologija kod poslovnih subjekata, u državnim institucijama i domovima dovodi do toga da odnos prema informacijama nije više samo pitanje konkurentnosti i dobre informisanosti. Nematerijalna priroda informacija kod najšireg kruga korisnika stvara pogrešan odnos prema njihovoj vrednosti. Mnogi pojedinci su još uvek fokusirani na očuvanje i vrednovanje materijalnih dobara jer ne postoji svest o tome da vrednost privrednih subjekata, funkcionisanje poslovnog ili državnog sistema može biti ugroženo i krađom materijala koji ne moraju da imaju fizičku formu.

Performanse savremenih kompjutera, koji obrađuju veliku količinu podataka u kratkom roku, omogućavaju da se putem ukrštanja naizgled beznačajnih podataka može doći do zaključaka koji otkrivaju suštinu nekog procesa ili pojave, a koju bi neko želeo da sačuva kao tajnu. Razlika između uspešnih i neuspešnih poslovnih sistema ili država sve češće se uočava u njihovoj sposobnosti da spreče oticanje i kompromitaciju informacija bitnih za funkcionisanje sistema.

Ključne reči: špijunaža, poslovne informacije, informaciona bezbednost, informaciono-komunikacioni sistem, zaštita

Uvod

Pouzdana informacije predstavljaju osnov smislenog ljudskog delovanja, uspostavljanja međuljudskih, međunarodnih i poslovnih odnosa. Informacije posebno dobijaju na značaju sa napretkom informaciono-komunikacionih tehnologija i nastajanjem globalnih poslovnih mreža, odnosno umrežavanjem institucija i prisutnošću nekog od vidova informaciono-komunikacionih tehnologija u životu najvećeg dela ljudske populacije.

Savremeni svet sa procesom globalizacije, čije je osnovno obeležje masovna primena informaciono-komunikacionih tehnologija, postaje povezanije i dinamičnije okruženje. Aktuelna situacija podrazumeva složen i interaktivan odnos među državama koji je dodatno opterećen uticajem transnacionalnih kompanija i neformalnih centara moći. Zaštita interesa građana i država kao njihovih zajednica zahteva odgovarajući sistem mera kako bi se u vrlo složenoj međunarodnoj areni obezbedila nepovredivost tajnosti kritičnih infor-

macija. Nije problem samo doći do korisnih saznanja i upotrebljivih podataka nego je još važnije rezultate njihove analize adekvatnim merama zaštititi. Sprečavanje neovlašćenog pristupa informacijama i njihove upotrebe u skladu sa interesima njihovih posednika pruža šansu za poslovni uspeh i razvoj šire zajednice.

Oticanje bitnih informacija iz poslovnih subjekata može da ugrozi njihovo funkcionisanje, dovede do velikih gubitaka, čak i propasti. Ukoliko rezultati istraživanja novih proizvodnih procesa i strateški dugoročni planovi dođu u pogrešne ruke mogu da omogućе konkurenciji stratešku prednost na tržištu. S obzirom na velika ulaganja u kreiranje novih proizvoda i na značaj trenutka u kojem se oni plasiraju na tržište, sposobnost očuvanja poslovnih tajni bi mogla da bude uslov za uspeh, odnosno neuspeh. Neuspeh bi, u pomenutom slučaju, mogao da predstavlja i propast sistema što bi za posledicu imalo na stotine nezaposlenih radnika. Na ovom primeru se vidi uslovljenost između zaštite poslovne informacija i socijalne stabilnosti države na čijoj je teritoriji poslovni subjekt.

Kompromitacija informacija unutar sistema državnih institucija može da ima još drašćnije posledice. Počev od toga da se može ugroziti privatnost građana, čije se informacije nalaze unutar informatičkih mreža državne uprave, pa do toga da se otkrivanjem sadržaja strateških dokumenata direktno ugrožava nacionalna bezbednost.

Određenje pojma i razvoj „špijunaže“

Pod „špijunažom se uglavnom podrazumeva tajno, potajno, prikriveno i na prevaran način prikupljanje ekonomskih, političkih, vojnih i tehničkih podataka, koje država i pokretni označavaju kao tajne.“¹

O značaju informacija govorio je pre 2.500 godina čuveni kineski ratnik i mislilac San Cu (Sun Tzu). Značaj njegovih reči ponajbolje su shvatile vojne formacije širom sveta, ali i multinacionalne i transnacionalne kompanije koje svoje poslovanje unapređuju upravo primenom filozofije čuvenog kineskog ratnika. U svojoj knjizi *Umeće ratovanja* navedeni autor ukazuje na prve oblike pojave špijunaže među zaraćenim stranama. U jednom delu knjige navodi potrebu dobrog poznavanja neprijatelja kao pretpostavku kvalitetnijih priprema za dobijanje bitke ili rata. To „predznanje“ ne može se dobiti od duhova, bogova niti analogijom sa prošlim događajima, već isključivo od ljudi koji poznaju situaciju neprijatelja.²

Počeci razvoja poslovne špijunaže zabeleženi su u 15. veku, kada je kineska princeza, na kapi ukrašenoj cvećem, prenela u Indiju čaure svilene bube i na taj način predala svom budućem mužu strogo čuvanu tajnu o načinu proizvodnje svile. Tada Indija započinje proizvodnju svile i vremenom postaje jedan od najvećih proizvođača svile u svetu.³

Snažniji razvoj poslovne špijunaže zabeležen je početkom 20. veka u SAD-u, a prvi evropski državnik koji je shvatio njen značaj bio je Winston Čerčil (Sir Winston Leonard Spencer Churchill), koji je 1919. godine u Velikoj Britaniji osnovao „Obaveštajni centar za proučavanje industrije“. Nekoliko godina nakon toga, sličnu ustanovu osnivaju Japanci, koji

¹ Đorđević, O. (1978). *Šta je špijunaža*. Beograd: Politika, str. 17.

² Sun, T. (2007). *Umijeće ratovanja*. Zagreb: Mladost, str. 232.

³ Duraković, A. (2007). Razlika između poslovnog informacionog sistema i industrijske špijunaže. *Tranzicija – Međunarodni naučni – stručni časopis za ekonomiju i politiku*, 19–20.

su danas otišli najdalje kada je pitanju industrijska špijunaža.⁴ U aktuelnom trenutku, u Japanu i u njegovim predstavništvima van matične države, ovim se poslom bave dobri poznavaoци obaveštajnih službi, a u nekim situacijama i bivši pripadnici obaveštajno-bezbednosnog sistema države. Uspeh japanske industrije i privrede neretko se pripisuje uspešnom radu poslovnog obaveštajno-bezbednosnog sistema. Dakle, počeci pojave poslovne špijunaže vezuju se za potrebe vojne špijunaže. U sklopu vojne špijunaže, privreda jedne države je u početku bila usmerena na prikupljanje saznanja o proizvodnim kapacitetima naoružanja i vojne opreme određene države, kao i o njihovoj tehnologiji izrade.

Međunarodni dokumenti koji određuju špijunažu

Bečka konvencija o diplomatskim odnosima,⁵ koja je stupila na snagu 1964. godine i Bečka konvencija o konzularnim odnosima⁶ iz 1961. godine su međunarodni dokumenti koji tretiraju ova pitanja. Konvencijom o diplomatskim odnosima predviđeno je da je jedna od osnovnih funkcija diplomatskog predstavništva obaveštavanje svim dozvoljenim sredstvima o uslovima i razvoju događaja u državi u kojoj se akredituje i podnošenju izveštaja vladi države koja akredituje. Diplomata, koji ne želi da izazove međunarodni incident, nužno mora da poznaje zakone države akreditacije, posebno u vezi sa odredbama krivičnog zakona koji razmatra krivična dela špijunaže (Član 41. Bečke konvencije o diplomatskim odnosima). Isti član obavezuje diplomatskog službenika da se ne meša u unutrašnje stvari države akreditacije. Član 29. navodi da je ličnost diplomatskog službenika neprikosnovena i on ne može biti hapšen i pritvaran od strane organa države akreditacije, dok se u članu 31. izričito navodi da diplomatski službenik uživa imunitet od krivičnog sudstva. Bečka konvencija o diplomatskim odnosima predviđa i zaštitu diplomatskih službenika i njihovih prostorija od specijalizovanih, pre svih kontraobaveštajnih, službi države u kojoj su akreditovani, nepovredivost arhive diplomatske misije, ma gde se oni nalazili. Službena prepiska misije je nepovrediva i odnosi se na sve vrste prepiski u okviru funkcije diplomatske misije. Država u kojoj se akredituje dužna je da obezbedi nesmetanu realizaciju funkcija osoblju diplomatske misije, da im omogući komunikaciju sa državom koja ih je akreditovala i slobodu kretanja članovima diplomatske misije uz ogradu vezanu za područja od značaja za nacionalnu bezbednost.

Legalitet ratne špijunaže bio je uspostavljen još Haškim pravilnikom iz 1907. godine,⁷ koji je propisao uslove pod kojim se špijunska delatnost može primenjivati između sukobljenih strana, odnosno definisao pojam špijuna. Prema ovom pravilniku, špijun je samo ona osoba koja, delujući potajno ili pod lažnim izgovorima, prikuplja ili nastoji da prikupi obaveštenja u operativnoj zoni jedne zaraćene strane, s namerom da ih saopšti protiv-

⁴ Japan je ostrvska zemlja sa specifičnim jezikom, kulturom i visokim stepenom patriotizma. Pored toga ovu zemlju karakterišu visok nivo lojalnosti i odanosti državi i kompaniji, a kao osnovni cilj nameće se osvajanje svetskog tržišta. Smatra se da bez razvijene ekonomske špijunaže Japan ne bi mogao da ostvari takve ekonomske rezultate na svetskom tržištu, a da su za to zaslužne pre svega škole, kao što je „Macušito škola za biznis i menadžment“ u kojoj se školuje poslovna elita ove države. (Zindović, I. (2008). *Multinacionalne kompanije i ekonomska špijunaža*. Kraljevo: Alisa Press)

⁵ <http://www.ius.bg.ac.rs/prof/Materijali/milboj/Konvencija%20o%20diplomatskim%20odnosima.pdf>

⁶ (http://demo.paragraf.rs/combined/Old/t/t2003_08/t08_0075.htm)

⁷ http://www.vs.rs/content/-attachments/CMO/Radni_materijal_za_pripremu-MHP_zbirka_2013_Srb_Eng.pdf

ničkoj strani. Zato se, prema ovoj odredbi, špijunima ne smatraju neprerušeni vojnici koji prodru u operativnu zonu neprijateljske vojske radi prikupljanja obaveštenja i vojna i nevojna lica zadužena da prenose pošiljke namenjene njihovoj ili neprijateljskoj vojsci.

Dopunski protokol I iz 1977. godine prihvata i proširuje rešenja iz Haškog pravilnika utvrđujući da nijedan pripadnik oružanih snaga u sukobu, ako padne pod vlast protivničke strane dok je angažovan u špijunaži, nema pravo na status ratnog zarobljenika, osim ako je u uniformi svojih oružanih snaga. U ovom drugom slučaju, takvo lice neće se smatrati da je angažovano u špijunaži. Protokol takođe propisuje da se neće smatrati pripadnikom oružanih snaga strane u sukobu koji prebiva na teritoriji pod okupacijom protivnika, ako prikupljanje obaveštenja od vojnog značaja ne vrši lažno se predstavljajući, odnosno ako nije uhvaćen dok se bavio špijunažom.

Sa aspekta ove analize od značaja je pomenuti i Dopunski protokol uz Ženevsku konvenciju o zaštiti građanskih lica za vreme rata iz 1949. godine,⁸ koji predstavlja dodatni napredak u kodifikaciji međunarodnog ratnog prava. Navedeni dokument se, između ostalog, bavi i regulisanjem pitanja „perfidnog načina ratovanja” koji se zabranjuje. Pod tim pojmom se podrazumevaju sledeće radnje:

- lažno isticanje simbola predaje ili namere pregovaranja,
- simuliranje bolesti ili ranjavanja,
- pretvaranje da je neko civil i da ima status neborca i
- nošenje lažnih uniformi, amblema ili simbola, čime lice uzurpira pravo zaštićenog statusa u ratnim sukobima.

Vrste špijunaže

Prema međunarodnom pravu, špijuni su tajni agenti jedne države ili međunarodne organizacije poslani u inostranstvo u nameri tajnog prikupljanja podataka u vezi sa vojnom, političkom ili ekonomskom situacijom. Mada sve države „stalno ili povremeno šalju špijune u inostranstvo i mada se to ne smatra pogrešnim, moralno, politički ili pravno, takvi agenti, razume se, nemaju bilo kakav priznati status prema međunarodnom pravu jer oni ne predstavljaju agente za održavanje njihovih međusobnih odnosa”.⁹

Špijunaža bi se mogla podeliti na sledeće kategorije:¹⁰

1. *Politička špijunaža* predstavlja interesovanje stranih obaveštajnih službi „za rad državnih organa i organizacija i njihovih aktivnosti u oblasti unutrašnje i spoljne politike”.¹¹ U tom delovanju posebna pažnja posvećuje se nosiocima javnih funkcija kao što su šefovi država, predsednici vlada, ministri i druge visoke državne ličnosti.

⁸ <http://www.mfa.gov.rs/sr/images/stories/komisija/MKCK%20-%20Izvori%20MHP.pdf>

⁹ Đorđević, O. (1978). *Šta je špijunaža*. Beograd: Politika, str. 54.

¹⁰ Moguće je razlikovati nekoliko oblasti u kojima se razvijaju posebni modeli tajnih operacija. To su: političke akcije, propagandno-psihološke operacije, ekonomske mere i paravojno angažovanje. To znači da tajne akcije uključuju pružanje političkih saveta, finansijske pomoći pojedincima, političkim strankama i liderima, podrške pojedinim nevladinim organizacijama, sindikatima, propagandne operacije, školovanje pojedinaca, ekonomske mere, paravojno organizovanje sa ciljem rušenja ili podrške vlasti i atentate.

¹¹ Đorđević, N. (1986). Obaveštajne službe i krivično delo špijunaže. *Pravni život*, 10, str. 975.

2. *Vojna špijunaža* predstavlja prikupljanje obaveštenja i podataka o oružanim snagama postojećih ili eventualnih protivnika, „kao i o oružanim snagama drugih zemalja bilo u cilju svoje odbrane ili agresivnih ciljeva“.¹² Izuzetak je vojna špijunaža u uslovima rata koju međunarodno pravo ne zabranjuje. Razlog takvog tumačenja ima utemeljenje u tome da špijun uhvaćen u delu ne odgovara zbog kršenja pravila međunarodnog prava i ne može mu naknadno biti suđeno, osim ako je državljanin države u kojoj je počinio delo špijunaže.

3. U svakodnevnom životu i u pravnoj teoriji *ekonomska špijunaža* se često naziva privrednom špijunažom, dok se u visoko industrijski razvijenim zemljama često sreće pojam industrijska špijunaža. Potrebno je razjasniti razlike u terminima. Industrijska špijunaža je tipična karakteristika savremene špijunaže, jer je industrija proizvod i karakteristika savremenog društva. Usko je upućena na onu delatnost čija je pozadina čisto komercijalne prirode. Industrijska špijunaža se može posmatrati kao skupni pojam koji obuhvata konglomerat delikata kojem pripadaju krađa, utaja, prevara, nelojalna konkurencija, podmićivanje, falsifikovanje dokumenata i slično. Industrijska špijunaža, kao najuži pojam, podrazumeva takvu vrstu delatnosti koja se odnosi na tehnički i tehnološki razvoj i uže profesionalne interese određenih poslovnih subjekata. Dakle, industrijska špijunaža predstavlja „samo jedno područje i deo ekonomske špijunaže, jer je ona po svojim zadacima usmerena samo na određenu specifičnu stručnu delatnost u oblasti ekonomije“.¹³

Oblasti koje predstavljaju predmet interesovanja nosioca industrijske špijunaže su: nauka, tehnika, mineralne sirovine i svemirska istraživanja. Prikupljeni podaci iz ovih oblasti daju prednost sopstvenoj državi na pozicioniranju njenih kompanija na inostranom tržištu. Razmeštaj i kapaciteti mineralnih sirovina, obnovljivih i neobnovljivih energetskih resursa, predstavljaju jedan od ključnih elemenata interesovanja obaveštajnih službi, posebno visoko-razvijenih zemalja. Tehnološka otkrića predstavljaju predmet istraživanja jer su u direktnoj vezi sa razvojem svih vrsta industrije, a rezultat su iscrpljujućih i skupih višegodišnjih naučnih istraživanja. Ako uzmemo u obzir samo istraživanja u farmaciji i medicini koja se odnose na pronalazke lekova za lečenje bolesti, onda može da se shvati koliko novca je potrebno da bi započela njihova masovna proizvodnja. Dolaskom do informacije o sastavu takvih lekova i dostignutim istraživanjima u vezi sprovođenja testiranja na zdravlje ljudi i pojave koje nastaju njihovom konzumacijom, stvara se značajna tržišna prednost kompanije koja sebi može da obezbedi takve informacije, jer je na taj način izbegnuto da se u cenu koštanja uključi i cena istraživanja, koja se često meri i desetina miliona evra. Naučna istraživanja iz oblasti svemirskog razvoja su i dalje jedna od najstrožije čuvanih tajni najrazvijenijih zemalja sveta, pošto se dostignuća u ovoj oblasti uzimaju kao merilo sveukupnog tehničkog i tehnološkog razvoja.

Industrijska špijunaža može da predstavlja samo jedno područje i deo ekonomske špijunaže, jer je po svojim zadacima usmerena na određenu, usku, specifičnu i stručnu delatnost u oblasti ekonomske špijunaže. Osim toga, ekonomska špijunaža, pored tog komercijalnog aspekta, uključuje i aspekt javno-pravne prirode čija je delatnost vezana za posredno obaranje vlada, političke pritiske, iznuđivanje određenih ustupaka od neke zemlje i slično. U vezi svega navedenog, jasno je koliko je teško dati preciznu definiciju

¹² Dorđević, N. (1986). Obaveštajne službe i krivično delo špijunaže. *Pravni život*, 10, str. 977.

¹³ Petković, T. (2009). *Poslovna špijunaža i ekonomsko ratovanje*. Novi Sad: Protexi Group System, str. 116.

ekonomske špijunaže. „Stoga je jedno šire određenje ekonomske špijunaže definisano kao skup radnji nekog lica usmerenih na poverljive ekonomske podatke i pismena“.¹⁴ Subjekti kojima se one saopštavaju, predaju i odaju su „strane države, strane organizacije ili lica kojima služe počinioci dela špijunaže“.¹⁵

Dakle, osim vojne i političke špijunaže, u novije vreme sve češće se govori i o ekonomskoj, poslovnoj, industrijskoj i privrednoj špijunaži. Fabrike, korporacije, koncerni i udruženja, bilo da su privatno ili državno vlasništvo, na svom području i u okviru svoje nadležnosti, osnivaju svoje službe za prikupljanje podataka o proizvodnji, planovima proizvodnje novih proizvoda, cenama, nastupima na domaćem i svetskom tržištu istovrsnih privrednih subjekata u svojoj i stranim zemljama. Čvrsta povezanost i međuzavisnost privrede svih zemalja u svetu, kao i konkurencija koja stoji iznad svega toga, uslovili su i razvoj ekonomske špijunaže do neverovatnih razmera. Ekonomska špijunaža, kao nova ekonomska disciplina, iako negde zanemarena, zauzima značajno mesto u odnosima među državama i vodećim transnacionalnim kompanijama. Kada se radi o ekonomskoj špijunaži neophodno je upozoriti da se na nju ne može gledati samo sa stanovišta nacionalne bezbednosti, jer se često radi o špijunaži među domaćim privrednim subjektima. Tako da u SAD–u oko 70 % obaveštajne delatnosti protiv američkih firmi realizuju druge američke firme, 23 % strane firme, a samo 7 % strane državne obaveštajne službe.¹⁶

Ekonomska špijunaža i klasična špijunaža (u literaturi se navodi kao „špijunaža“) su identične aktivnosti osim u delu koji se odnosi na područje rada. Ekonomska špijunaža dobija poseban značaj nakon završetka Drugog svetskog rata i podele sveta na dva bloka, na zemlje koje su pristupile „NATO savezu“ i zemlje potpisnice „Varšavskog ugovora“. Između dva suprotstavljena bloka nastupa vreme „hladnog rata“ u kojem obaveštajne i kontraobaveštajne službe imaju vodeću ulogu u zauzimanju primata u svetskoj politici. Ekonomska špijunaža u to vreme nije predstavljala poseban segment već je bila deo vojno–političke špijunaže, s tim da su se prikupljeni podaci koristili u cilju poboljšanja privrednih kapaciteta sopstvene nacionalne države. Raspadom „Varšavskog bloka“ i okončanjem bipolarne podele sveta, ekonomska špijunaža zauzima centralno mesto u strategijama savremenih država. Značaj ekonomskog razvoja zauzima važno mesto i u razvoju ostalih oblasti kao što je odbrana, industrija, kvalitet i stepen međunarodne saradnje. Američka služba FBI (engl. *Federal Bureau of Investigation*) pravi razliku između ekonomske i industrijske špijunaže, na taj način što prvom upravlja država, a sprovode je obaveštajne institucije koje, primenom legalnih i nelegalnih metoda, prikupljaju tajne podatke od značaja za konkurentsku državu i koriste ih za jačanje sopstvenog državnog i privatnog sektora, dok industrijskom špijunažom upravljaju privatni poslovni subjekti u cilju postizanja poslovne prednosti u odnosu na konkurenciju.

Prednost nad konkurencijom u poslovanju se danas postiže zahvaljujući raspoloživosti kvalitetnim industrijskim, proizvodnim ili finansijskim informacijama do kojih poslovni subjekt dolazi angažovanjem sopstvenih obaveštajnih resursa. Ekonomska špijunaža predstavlja skup dobro planiranih mera i aktivnosti u cilju pribavljanja poverljivih ekonomskih informacija od značaja za poslovnu aktivnost privrednih subjekata i za zaštitu ekonomskih interesa sopstvene države. Ekonomska špijunaža obuhvata veliki broj postupaka agresivnog karak-

¹⁴ Radović, V. (2008). Ekonomska špijunaža: motivi i metode. *Ekonomika*, 3–4, 142–152.

¹⁵ Drakulić, M. (1996). *Osnovi kompjuterskog prava*. Beograd: Dopis, str. 335.

¹⁶ Petković, T. (2009). *Poslovna špijunaža i ekonomsko ratovanje*. Novi Sad: Protexi Group System.

tera čiji je cilj ugrožavanje konkurenta na svetskom tržištu primenom legalnih i nelegalnih sredstava, veoma često nespojivih sa etičkim postulatima poslovanja. Za razliku od obaveštajne delatnosti, ekonomska špijunaža upotrebljava sve raspoložive metode, od medija do najsloženijih postupaka, koji se koriste i u nadmetanju sa tradicionalnim saveznicima.

U cilju prikupljanja tajnih podataka, koriste se sredstva kao što su zapošljavanje svojih ljudi u konkurentskim kompanijama, angažovanje specijalizovanih agencija, korišćenje diplomatskih predstavnika u inostranim zemljama gde kompanija ima poslovne interese.¹⁷

Dakle, ekonomska špijunaža se sprovodi i koristi da privrednom subjektu pruži konkurentsku prednost na tržištu. U osnovi ona se sprovodi i koristi svakodnevno. Ljudi prikupljaju relevantne poslovne informacije, analiziraju ih u određenom kontekstu i na taj način ih čine korisnim u procesu donošenja odluka. Takav prerađeni proizvod – informacija se onda koristi u odlučivanju, izradi boljih planova ili za neke druge svrhe. Poznavanje i razumevanje konkurenata i tržišta je neophodno na putu da se postane uspešan privredni subjekt. Poznavanje tržišta i konkurencije je posebno važno u procesu dugoročnog strategijskog planiranja.¹⁸

4. *Elektronska špijunaža* usmerena je ka prikupljanju podataka o protivničkim elektronskim sredstvima i sistemima svih tehničkih i elektronskih vidova komunikacija i veza, hvatanju i dešifrovanju poruka i informacija protivnika odaslanih elektromagnetnim talasima, bežičnim, a donekle i žičanim vezama (telefonskim, telegrafskim, teleprinterskim, radiom, računarskim, telefaksom i drugim vezama) i usavršenim sredstvima za prislušivanje i razbijanje kodova, snimanju protivničkih teritorija i objekata od vitalnog interesa najsavremenijim sredstvima sa zemlje, iz vazduha i sa morskih prostranstava, obezbeđenju tajnosti šifrovanih poruka sopstvene zemlje, odnosno ka sprečavanju stranih država da dođu u posed vitalnih tajni i slično.¹⁹ Ova vrsta špijunaže koristi se za prikupljanje podataka u bankarstvu, posebno kod investicionih banaka, korporacija i vojnih sistema. Ona pripada savremenim špijunskim aktivnostima, kao što je to slučaj i sa satelitskom špijunažom, koju za sada sprovode isključivo najrazvijenije zemlje sveta. Upravo državne obaveštajne agencije imaju značajnu ulogu u prikupljanju podataka u savremenim špijunskim delatnostima, a jedan od najpoznatijih satelitskih sistema za prikupljanje podataka osnovan od strane Nacionalne bezbednosne agencije SAD-a naziva se „Echelon“. „Echelon“ raspolaže sa nekoliko hiljada prijemnih stanica raspoređenih u zemljama potpisnicama sporazuma: SAD, Velika Britanija, Australija, Kanada i Novi Zeland.

Poslovna špijunaža – pojava, pojam i razvoj

Pojam poslovna špijunaža se pojavio tek 80-ih godina prošlog veka, a najveći doprinos njenom naučnom utemeljenju je dao Stevan Dedijer. On je upozoravao još 70-ih godina prošlog veka na važnost obaveštajne delatnosti za funkcionisanje celokupnog dru-

¹⁷ Nešković S. (2013). Ekonomska špijunaža i nove tehnologije u globalizovanoj međunarodnoj zajednici. Beograd, *Vojno delo*, leto/2013, str. 58.

¹⁸ Daničić M. i Stajić Lj. (2008). *Privatna bezbednost*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova, str. 226-227.

¹⁹ Mijalković, S. i Milošević, M. (2013). *Savremene obavještajne službe — organizacija i metodika obavještajnog, bezbednosnog i subverzivnog djelovanja*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova, str. 101.

štva, a ne samo države.²⁰ Lideri poslovnih subjekata su shvatili da je za donošenje odluka u vezi poslovanja potrebno nešto više od intuicije i iskustva. Poslovna špijunaža predstavlja „kombinaciju podataka, informacija i znanja u odnosu prema poslovnom okruženju u kojem kompanije deluju, kombinacija koja, ako deluju na osnovu istih, kompanijama omogućava sticanje konkurentске prednosti ili donošenje bitnih odluka“.²¹

Pitanje vojno industrijskog kompleksa u poslovnim aktivnostima i prikupljanje podataka o proizvodnim potencijalima zemalja korišćenjem metoda poslovne špijunaže predstavlja jednu od ključnih aktivnosti koju sprovode države u cilju zaštite sopstvenih poslovnih interesa. Trgovina naoružanjem i vojnom opremom predstavlja jedan od ključnih elemenata za budžetski priliv razvijenih zemalja, te su, samim tim, podaci, koji utiču na pravilno donošenje odluka nadležnih lica iz državnog aparata kojima se poboljšava konkurentska pozicija domaćih industrijskih i izvoznih kapaciteta na drugim tržištima, veoma važni. Aktivnosti poslovne špijunaže se sprovode i u cilju zaštite sopstvenog tržišta i drugih ciljanih tržišta od konkurenata koji nastoje da obezbede plasman sopstvenih proizvoda. Više puta je u istoriji zabeleženo da su se između pojedinih zemalja na direktan i indirektan način vodili ratovi kako bi se zadržao primat u poslovnim aktivnostima trgovine naoružanjem i vojnom opremom, a isto tako i eksploatacijom prirodnih resursa kao što su gas, nafta i drugi neobnovljivi resursi. Dakle, poslovna špijunaža se danas najviše primenjuje u oblastima visokih tehnologija, elektronike, informatike, svemirskih istraživanja, vazduhoplovstva, industrije naoružanja i u drugim elementima od važnosti za sistem odbrane. Paralelno sa razvojem nauke i zahtevi obaveštajnih organizacija su postali izraženiji i obuhvatniji. Razvojem satelitske tehnologije, nakon Drugog svetskog rata, najrazvijenije zemlje sveta, a pre svega SAD i tadašnji SSSR, su započele novu eru špijunaže koja se naziva satelitska špijunaža. Sateliti su upotrebljavani u svrhu lokalizacije objekata, analize terena, navigacije, telekomunikacija. Iako su visoke tehnologije zastupljene i u obaveštajnim aktivnostima država i dalje je čovek kao izvor informacija na prvom mestu. Informacije dobijene od čoveka predstavljaju bolji osnov za donošenje kvalitetnih odluka. Za prikupljanje podataka koriste se lica trenutno zaposlena i bivši zaposleni u privrednim subjektima i institucijama koje predstavljaju predmet interesovanja obaveštajnih agencija. Najčešće se radi o nezadovoljnim licima koja su zaposlena unutar tih organizacija ili licima koja su na neki način iskompromitovana i ucenjena na saradnju. Takođe, motiv za ustupanje saznanja može da bude i materijalna zainteresovanost, kao i vršenje uticaja na poslodavca u cilju ostvarivanja drugih ličnih interesa kao što je napredovanje, rešavanje statusa članova porodice i drugih lica bliskih davaocu informacija.

S obzirom da u kontraobaveštajnim strukturama važi pravilo da je preventiva najvažniji činilac uspešnog suprotstavljanja obaveštajnoj delatnosti, sve službe tog karaktera, bile one državne ili vezane za poslovanje neke privatne kompanije, najveće kapacitete posvećuju dobijanju informacija koje obezbeđuju pravovremeno reagovanje i sprečavanje nastajanja neželjenog bezbednosnog događaja. S obzirom da takvo angažovanje podrazumeva stručnost pre svega lica koje ga sprovode, privatne kompanije često u svojim sastavima zapošljavaju bivše kadrove obaveštajno-bezbednosnih službi kojima su ove metode i tehnike poznate, a baza lica sa kojima održavaju kontakte obezbeđuje pristup i najosetljivijim vrstama informacija.

²⁰ Dedijer, S. & Jéquier, N. (1987). *Intelligence for economic development: an inquiry into the role of the knowledge industry*. Oxford: Berg Publishers.

²¹ <http://www.institute-for-competitive-intelligence.com/articles-general/the-language-of-businessintelligence>

Korupcija i potkupljivanje kao motiv za sprovođenje špijunaže

Evropski savet u svom izveštaju iz 1994. godine korupciju definiše kao ponašanje lica koja na službenom ili privatnom položaju zloupotrebljavaju svoju dužnost da bi ostvarili zaradu ili dobitak bilo koje vrste. Privatni interesi se u ovom slučaju stavljaju ispred opštih ili javnih interesa, a najčešći primer u kojem se ispoljava je nenamensko trošenje novčanih sredstava poreskih obaveznika.

U poslovnim pregovorima, a u cilju obezbeđenja kvalitetnije pozicije i ostvarenja poslovnih ciljeva, učesnici se često koriste i nelegalnim sredstvima i metodama dolaska do poverljivih informacija, a jedna od njih je potkupljivanje korumpiranih pregovarača druge strane. Još je 1937. godine, u enciklopediji *Sveznanje*, korupcija definisana kao „kvarenje duha, običaja, teksta; u običnijem smislu – sistem potplaćivanja pri svršavanju poslova kod javnih ili privatnih ustanova na štetu tih ustanova“.²²

Iako je definicija, posmatrajući to iz ugla modernog društva, manjkava i nepotpuna, ona ipak oslikava suštinu ove pojave koja danas predstavlja jedan od najozbiljnijih problema koje utiču na tržišne tokove u globalnim razmerama. Od međunarodnih institucija koje su prve ozbiljnije počele da se bave ovom nezakonitom aktivnošću, izdvaja se OECD, koja je još 1997. godine usvojila Konvenciju protiv korupcije. U njoj doslovce stoji da „kompanije ne smeju ni direktno ni indirektno nuditi, obećavati, davati i tražiti mito ili druge usluge kako bi dogovorili posao.“²³ Međutim, to je ipak ostalo samo u domenu teorije, a praksa pokazuje nešto sasvim drugo. Poseban problem kada je korupcija u pitanju predstavljaju zemlje Istočne Evrope. Korupcija u ovim zemljama je posebno došla do izražaja prilikom sprovođenja postupka privatizacije državnih preduzeća i njihovog prelaska u privatno vlasništvo.

U cilju suprotstavljanja korupciji, nacionalne države, sve češće koriste termin „transparentnost“ koji podrazumeva javna tenderska i aukcijska nadmetanja. Ipak uloga bezbednosnog sistema u suzbijanju, presecanju i otklanjanju korupcije danas ima najveću ulogu. Trenutno u svetu, a isto tako i kod nas, najrizičnije oblasti sa aspekta korupcije su: policija, zdravlje, pravosuđe i školstvo.²⁴ Ipak, ne treba se zavaravati da korupcija ne postoji u visokorazvijenim zemljama i da je ona prisutna isključivo u zemljama u razvoju. Mnogo je korupcionaških afera potreslo visokorazvijene zapadne zemlje u kojima su najodgovorniji državni funkcioneri bili učesnici događaja, a novac kao nagradu deponovali su upravo u bankama zemalja u kojima je tajnost uloga jedan od osnovnih postulata poslovanja.²⁵

Danas se korupcija ispoljava kroz razne oblike, od primanja novca u vidu nagrade za učinjeno delo (ustupanje poslovnih informacija neovlašćenim licima) do kupovine raznih vrsta poklona male i srednje vrednosti.

²² Prvulović, V. (2010). *Ekonomika diplomatija*. Beograd: Megatrend, str. 224.

²³ Prvulović, V. (2010). *Ekonomika diplomatija*. Beograd: Megatrend, str. 224.

²⁴ <http://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/>

²⁵ Korupcionaška afera „AUGUSTA“, koja se dogodila 1995. godine u Belgiji, potvrđuje pojavu korupcije i u visokorazvijenim zemljama. Radi se o nabavci 46 helikoptera od strane italijanske firme „AUGUSTA“ koji su po karakteristikama bili daleko slabiji od nemačkih i francuskih helikoptera „Puma“ i „Gazela“. Za navedenu korupcionašku aferu optužen je Vili Klas, ministar inostranih poslova Belgije i generalni sekretar NATO-a. Nadležni sud je ustanovio 1995. godine da je flamanska Socijalistička partija, koju je vodio imenovani, na račun u švajcarskoj banci, kao protivuslugu dobila novčana sredstva u visini od 1,7 miliona američkih dolara. Međutim, iste godine, isti sud je utvrdio da je Klas 1988. godine, za vreme dok je obavljao funkciju ministra privrede, obezbedio francuskoj avioindustriji „DASO“ posao remonta borbenih aviona, za koji je partija Klasa dobila 2 miliona dolara. (Prvulović, V. (2010). *Ekonomika diplomatija*. Beograd: Megatrend, str. 228-229).

Zaključak

Aktuelna praksa pokazuje da se na prikupljanju podataka od značaja za položaj države i razvoj kompanija angažuju posebno obučena lica i institucije koje imaju usvojene i razrađene odgovarajuće metode i sisteme. U savremenom međunarodnom okruženju, posmatrajući najrazvijenije zemlje sveta, pojmovi ekonomske i nacionalne bezbednosti se skoro poistovećuju, jer upravo ekonomija određuje stabilnost prostora i dinamiku razvoja jedne zemlje.

U cilju prikupljanja podataka o privredi jedne zemlje, poslovanju nekog privrednog subjekta i političkim prilikama unutar jedne države koriste se odgovarajuće metode i tehnike koje se u najširem smislu mogu podeliti na legalne i ilegalne. Legalne metode prikupljanja podataka se realizuju kroz istraživanja javnih medija, slanjem upitnika kompanijama i institucijama od interesa za matičnu kompaniju ili državu, poslovnim susretima i razgovorima, posetama privrednim subjektima i institucijama, učešćem na međunarodnim aktivnostima kao što su sajmovi i simpozijumi. Legalne metode prikupljanja podataka realizuju se u skladu sa zakonskom regulativom zemlje domaćina i uglavnom nisu predmet zaštite nadležnih službi ili organizacija unutar privrednih subjekata.

Za razliku od legalnih metoda prikupljanja podataka, korisnici ilegalnih metoda su podložni zakonskim sankcijama i radi toga se navedena aktivnost realizuje tajno i izaziva mnogo veću štetu po državni sistem zemlje domaćina, to jest za poslovni status privrednog subjekta. Prikupljanje podataka realizuje se kroz prodor u zabranjenu zonu informacionih sistema državnih institucija ili privrednih subjekata i/ili angažovanjem posrednika za pribavljanje informacija (potkupljivanjem posednika, odnosno rukovaoca kritičnim informacijama, otpuštenih ili procesuiranih kadrova itd). Pretpostavlja se da je za prikupljanje takvih informacija neophodan viši stepen obučenosti i znanja iz oblasti obaveštajnog delovanja za onoga ko je angažovan na tom poslu.

Jedno od osnovnih obeležja globalizacije je anarhičnost koja proističe iz nedostatka adekvatne institucionalne kontrole procesa. Još uvek nema globalnih institucija i utvrđenih pravila sa odgovarajućim sistemom sankcija za prekršioce usvojenih deklaracija.

Na kraju bi se moglo zaključiti da je globalizacija otvorila pitanje globalne perspektive bezbednosti država u njegovom suštinskom smislu, jer se u savremenim međunarodnim odnosima bezbednost definiše kao odsustvo pretnji i takvo stanje političkih, ekonomskih, pravnih i drugih uslova kojima se minimizira opasnost po sistem.

Literatura

- [1] Đorđević, O. (1978). *Šta je špijunaža*. Beograd: Politika.
- [2] Sun, T. (2007). *Umijeće ratovanja*. Zagreb: Mladost.
- [3] Duraković, A. (2007). Razlika između poslovnog informacionog sistema i industrijske špijunaže. *Tranzicija – Međunarodni naučni – stručni časopis za ekonomiju i politiku*, 19–20.
- [4] Zindović, I. (2008). *Multinacionalne kompanije i ekonomska špijunaža*. Kraljevo: Alisa Press.
- [5] Đorđević, N. (1986). Obaveštajne službe i krivično delo špijunaže. *Pravni život*, 10.
- [6] Petković, T. (2009). *Poslovna špijunaža i ekonomsko ratovanje*. Novi Sad: Protexi Group System.
- [7] Radović, V. (2008). Ekonomska špijunaža: motivi i metode. *Ekonomika*, 3–4.

- [8] Drakulić, M. (1996). *Osnovi kompjuterskog prava*. Beograd: Dopis.
- [9] Nešković S. (2013). Ekonomska špijunaža i nove tehnologije u globalizovanoj međunarodnoj zajednici. Beograd, *Vojno delo*, leto/2013.
- [10] Daničić M. i Stajić Lj. (2008). *Privatna bezbjednost*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.
- [11] Mijalković, S. i Milošević, M. (2013). *Savremene obavještajne službe — organizacija i metodika obavještajnog, bezbjednosnog i subverzivnog djelovanja*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.
- [12] Dedijer, S. & Jéquier, N. (1987). *Intelligence for economic development: an inquiry into the role of the knowledge industry*. Oxford: Berg Publishers.
- [13] Prvulović, V. (2010). *Ekonomska diplomatija*. Beograd: Megatrend.
- [14] Tepavac, D. (2018). *Zaštita poslovnih informacija u funkciji nacionalne bezbednosti*, Doktorska disertacija.
- [15] <http://www.ius.bg.ac.rs/prof/Materijali/milboj/Konvencija%20o%20diplomatskim%20odnosima.pdf>
- [16] (http://demo.paragraf.rs/combined/Old/t/t2003_08/t08_0075.htm)
- [17] http://www.vs.rs/content/-attachments/CMO/Radni_materijal_za_pripremu-MHP_zbirka_2013_Srb_Eng.pdf
- [18] <http://www.mfa.gov.rs/sr/images/stories/komisija/MKCK%20-%20Izvori%20MHP.pdf>
- [19] <http://www.institute-for-competitive-intelligence.com/articles-general/the-language-of-businessintelligence>
- [20] <http://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/>